

BOLALARDAGI HISSIYOTLAR XUSUSIYATLARI

Almardonova Mo‘tabar Xolmo‘minovna

Shahrisabz Davlat Pedagogika instituti Tabiiy fanlar kafedrası o‘qituvchisi
almardonova1motabar@gmail.com

Tulayeva Marjona

Shahrisabz Davlat Pedagogika instituti Biologiya yo‘nalishi 3-kurs talabasi
<https://doi.org/10.5281/zenodo.20351282>

Annotatsiya: Ushbu tezisda bolalardagi hissiyotlarning o‘ziga xos xususiyatlari, ularning yosh davrlariga qarab namoyon bo‘lish shakllari hamda psixik rivojlanishdagi ahamiyati yoritilgan. Bolalarda hissiyotlarning tez o‘zgaruvchanligi, bevositaligi, taqlidchanlik orqali shakllanishi va tashqi muhit ta‘siriga yuqori sezuvchanligi tahlil qilingan. Shuningdek, oilaviy muhit, tarbiya va pedagogik yondashuvning hissiy rivojlanishga ta‘siri ochib berilgan. Bolalarda ijobiy hissiy holatlarni shakllantirishning pedagogik-psixologik asoslari ko‘rsatib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: bola psixologiyasi, hissiyot, emotsional rivojlanish, hissiy holat, yosh xususiyatlari, tarbiya, psixik rivojlanish, emotsional barqarorlik, ijobiy hissiyotlar, pedagogik ta‘sir.

KIRISH

Bugungi kunda yosh avlodning har tomonlama barkamol bo‘lib voyaga yetishi jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Bola shaxsining shakllanishida uning aqliy, jismoniy, ma‘naviy va ruhiy rivojlanishi bilan bir qatorda hissiy-emotsional rivojlanishi ham alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki hissiyotlar insonning atrof-muhitga, voqea-hodisalarga, insonlarga hamda o‘z-o‘ziga bo‘lgan munosabatini ifodalovchi muhim psixologik jarayonlardan biridir. Ayniqsa bolalik davrida hissiyotlarning rivojlanishi bolaning keyingi shaxsiy kamoloti, ijtimoiylashuvi, ta‘lim olish jarayoni hamda xulq-atvorining shakllanishida katta rol o‘ynaydi.

Bolalardagi hissiyotlar o‘zining tezkorligi, bevositaligi, kuchli ta‘sirchanligi va barqaror emasligi bilan kattalar hissiyotlaridan farq qiladi. Bola atrofda voqea-hodisalarni hissiy jihatdan qabul qiladi va ularga nisbatan tezkor munosabat bildiradi. Quvonch, qo‘rquv, hayrat, g‘azab, xafa bo‘lish kabi hissiy holatlar bolalik davrida yaqqol namoyon bo‘ladi. Ushbu hissiy holatlar bolaning yoshiga, individual xususiyatlariga, oilaviy muhitga, tarbiyaga hamda tashqi ijtimoiy omillarga bog‘liq holda shakllanadi.

Maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalarda hissiyotlar ko‘proq bevosita va tashqi ifodalangan bo‘ladi. Ular his-tuyg‘ularini yashirishga qiynaladilar va ko‘pincha o‘z hislarini mimika, imo-ishora, yig‘i, kulgi yoki boshqa xatti-harakatlar orqali ifoda etadilar. Yosh ulg‘aygani sari bolaning hissiyotlarni boshqarish qobiliyati rivojlanib boradi. Shu sababli bolalarda hissiyotlarning rivojlanish bosqichlarini o‘rganish pedagogika va psixologiya fanlarining dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

Hozirgi zamon psixologik tadqiqotlari shuni ko‘rsatadiki, bolaning emotsional holati uning bilish jarayonlari – diqqat, xotira, tafakkur va nutq rivojiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Ijobiy emotsional muhitda tarbiyalanayotgan bolalarda bilimlarni o‘zlashtirish darajasi yuqori bo‘ladi, ular atrofda gilar bilan samarali muloqot qiladi va ijtimoiy moslashuvchanligi kuchli bo‘ladi. Aksincha, salbiy hissiy muhitda ulg‘ayayotgan bolalarda xavotir, ishonchsizlik, tortinchoqlik yoki tajovuzkorlik kabi holatlar kuzatilishi mumkin.

Bolalardagi hissiyotlarning shakllanishida oilaning o'rnini nihoyatda muhimdir. Ota-onaning bolaga bo'lgan munosabati, mehr-muhabbati, e'tibori va tarbiyaviy uslubi bolaning emotsional olamiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Mehrga boy, qo'llab-quvvatlovchi oilaviy muhit bolada ijobiy hissiy sifatlarni rivojlantiradi. Aksincha, nizoli, sovuqqon yoki e'tiborsiz muhit bolada salbiy emotsional holatlarni shakllantirishi mumkin.

Shuningdek, ta'lim muassasalari, pedagoglar va tengdoshlar bilan muloqot ham bolaning hissiy rivojlanishida katta ahamiyatga ega. Pedagogning bolaga nisbatan samimiy, adolatli va mehribon munosabati bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi, emotsional barqarorlikni shakllantiradi. O'yin faoliyati, jamoaviy mashg'ulotlar, ijodiy topshiriqlar bolalarning ijobiy hissiyotlarini rivojlantirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi.

Mazkur mavzuning dolzarbligi shundaki, bolalarning hissiy xususiyatlarini chuqur o'rganish orqali ularning ruhiy salomatligini mustahkamlash, emotsional muammolarni oldini olish va barkamol shaxs sifatida shakllanishiga ko'maklashish mumkin. Hissiyotlarni to'g'ri yo'naltirish va boshqarishga o'rgatish bola tarbiyasining muhim tarkibiy qismidir.

Ushbu tezisning maqsadi bolalardagi hissiyotlarning o'ziga xos xususiyatlarini, ularning rivojlanish omillarini, yoshga xos jihatlarini hamda pedagogik-psixologik ahamiyatini yoritishdan iborat. Shuningdek, bolalarda ijobiy hissiy holatlarni shakllantirish yo'llari va hissiy rivojlanishga ta'sir etuvchi omillarni tahlil qilish ham asosiy vazifalardan biri hisoblanadi.

Mavzuni o'rganish jarayonida psixologik-pedagogik tahlil, kuzatish, taqqoslash va ilmiy adabiyotlarni o'rganish metodlaridan foydalaniladi. Tadqiqot natijalari pedagoglar, ota-onalar va tarbiyachilar uchun bolalarning hissiy rivojlanishini to'g'ri tashkil etishda amaliy ahamiyatga ega bo'lishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, bolalardagi hissiyotlar inson shaxsining shakllanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lgan murakkab psixologik jarayon bo'lib, ularni chuqur o'rganish va to'g'ri rivojlantirish barkamol avlod tarbiyasining muhim shartlaridan biridir.

ASOSIY QISM

1. Bolalardagi hissiyotlar haqida umumiy tushuncha

Hissiyotlar insonning tashqi olamga, atrofdagi voqea-hodisalarga, kishilarga va o'z faoliyatiga nisbatan bo'lgan munosabatining emotsional ifodasidir. Psixologiyada hissiyotlar shaxsning ichki kechinmalari sifatida talqin qilinadi. Ular inson faoliyatini boshqaradi, xatti-harakatlarini tartibga soladi va atrof-muhit bilan munosabatlarida muhim ahamiyat kasb etadi.

Bolalik davrida hissiyotlar inson psixikasining eng faol rivojlanadigan jihatlaridan biri hisoblanadi. Bola dunyoni avvalo hissiyotlar orqali anglaydi. U quvonch, qo'rquv, hayrat, xafa bo'lish, g'azablanish kabi emotsional holatlar orqali atrofdagi voqelikni qabul qiladi. Hissiyotlar bolaning ijtimoiylashuvi, shaxs sifatida shakllanishi va bilish faoliyatining rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Bolalarda hissiyotlar dastlab sodda ko'rinishda namoyon bo'ladi. Masalan, chaqaloqlarda ochlik, noqulaylik yoki qo'rquv yig'i orqali ifodalanadi. Vaqt o'tishi bilan bolaning emotsional dunyosi boyib boradi va murakkablashadi.

2. Bolalardagi hissiyotlarning o'ziga xos xususiyatlari

Bolalar hissiyotlari kattalarnikidan bir qator xususiyatlari bilan farq qiladi.

Birinchi, bevositalik.

Bolalar o'z hissiyotlarini yashirmaydi. Ular quvonsa ochiq kuladi, xafa bo'lsa yig'laydi, jahli chiqsa darhol norozilik bildiradi. Bu ularning emotsional nazorat mexanizmi hali to'liq shakllanmaganligi bilan bog'liq.

Ikkinchidan, tez o'zgaruvchanlik.

Bolalarda hissiy holatlar juda tez almashadi. Bir necha daqiqa oldin yig'lagan bola keyingi daqiqada kulib o'ynashi mumkin. Bu asab tizimining hali to'liq yetilmaganligi bilan izohlanadi.

Uchinchidan, ta'sirchanlik.

Bolalar tashqi ta'sirlarga juda sezgir bo'ladilar. Katta yoshdagilarning birgina tanbehi yoki maqtovi ularda kuchli emotsional reaksiya uyg'otishi mumkin.

To'rtinchidan, taqlidchanlik.

Bolalar ko'pincha kattalarning hissiy reaksiyalarini kuzatib, ularga taqlid qiladilar. Ota-onaning quvonchi, xavotiri yoki jahli bolaga tez yuqadi.

Beshinchidan, barqaror emaslik.

Bolalarda hissiyotlar hali mustahkam shakllanmagan bo'ladi, shu sababli ular ko'pincha vaziyatga qarab o'zgaradi.

3. Bolalarda hissiyotlarning yosh davrlariga ko'ra rivojlanishi

Bu davrda hissiyotlar biologik ehtiyojlar bilan chambarchas bog'liq bo'ladi. Bola ochlik, chanqoqlik, sovuq yoki issiqni hissiy reaksiyalar orqali bildiradi. Asosiy emotsional ifoda – yig'lash.

Onaning mehr-muhabbati, ovozi, quchog'i bolada ijobiy emotsiyalarni shakllantiradi. Shu davrda emotsional bog'lanish shakllanishi juda muhimdir.

Bu davrda bola atrofdagi narsalarni faol o'rganadi. Mustaqillikka intilish kuchayadi. Shu sababli quvonch, qiziqish bilan bir qatorda norozilik, jahldorlik holatlari ham tez-tez uchraydi.

Bola "men o'zim" degan pozitsiyani egallaydi. Agar uning mustaqil harakat qilishiga to'sqinlik qilinsa, salbiy hissiyotlar yuzaga keladi.

Bu davrda bolaning emotsional dunyosi sezilarli darajada boyiydi. U boshqalarning his-tuyg'ularini tushuna boshlaydi. Hamdardlik, mehribonlik, xursandchilik kabi ijtimoiy hissiyotlar rivojlanadi.

Rolli o'yinlar bolalarning emotsional tajribasini kengaytiradi. Ular turli obrazlarga kirib, turli hissiy holatlarni boshdan kechiradilar.

Maktabga kirish bolaning hissiy hayotida katta o'zgarish yasaydi. O'qituvchi bahosi, sinfdoshlar munosabati bolaning emotsional holatiga kuchli ta'sir qiladi.

Bu davrda o'z his-tuyg'ularini nazorat qilish qobiliyati rivojlana boshlaydi. Bolada mas'uliyat, burch hissi shakllanadi.

4. Hissiyotlarning bola shaxsining rivojlanishidagi ahamiyati

Hissiyotlar bolaning psixik rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Ular:

- bilish faoliyatini faollashtiradi;
- xotirani mustahkamlaydi;
- tafakkur rivojlanishiga yordam beradi;
- ijtimoiy munosabatlarni shakllantiradi;
- xulq-atvorni boshqaradi.

Ijobiy hissiyotlar bolaning o'qishga qiziqishini oshiradi. Salbiy hissiyotlar esa o'quv faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Masalan, maqtoiv bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi, doimiy tanqid esa tortinchoqlik va qo'rquvni yuzaga keltiradi.

5. Bolalardagi hissiyotlarning shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar

Oila bolaning birinchi ijtimoiy muhiti hisoblanadi. Ota-onaning mehribonligi, e'tibori va sabr-toqati bolaning emotsional rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Oiladagi janjal, beparvolik yoki zo'ravonlik esa bolada xavotir, qo'rquv va ishonchsizlikni shakllantirishi mumkin.

To'g'ri tarbiya bolada ijobiy emotsional sifatlarni shakllantiradi. Adolatli rag'batlantirish, tushuntirish va qo'llab-quvvatlash hissiy barqarorlikni oshiradi.

Bolaning tengdoshlari va kattalar bilan muloqoti hissiy tajribasini boyitadi. Muloqot jarayonida u hamdardlik, mehribonlik, sabr-toqat kabi sifatlarni o'rganadi.

Maktabdagi psixologik muhit bolaning emotsional rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Sog'lom psixologik muhit bolaning o'z imkoniyatlarini namoyon qilishiga yordam beradi.

6. Bolalarda salbiy hissiyotlarning oldini olish yo'llari

Bolalarda salbiy hissiyotlarni kamaytirish uchun quyidagi choralar muhim:

- mehrga asoslangan tarbiya;
- bolaning fikrini tinglash;
- ortiqcha tanqiddan qochish;
- muvaffaqiyatlarini rag'batlantirish;
- o'yin va ijodiy faoliyatni tashkil etish;
- stressli vaziyatlarni kamaytirish.

Pedagog va ota-onalar bolaning hissiy holatiga e'tiborli bo'lishlari zarur.

7. Bolalarda ijobiy hissiyotlarni shakllantirish usullari

Ijobiy hissiyotlarni rivojlantirish uchun:

- maqtoiv va rag'bat;
- qiziqarli o'yinlar;
- ijodiy mashg'ulotlar;
- ertak o'qish;
- jamoaviy faoliyat;
- sport mashg'ulotlari;
- samimiy muloqot muhimdir.

Bu usullar bolada quvonch, ishonch va emotsional barqarorlikni rivojlantiradi.

8. Pedagog va ota-onalarning vazifalari

Bolalarning hissiy rivojlanishini ta'minlashda pedagog va ota-onalarning vazifalari quyidagilardan iborat:

- bolaning hissiyotlarini tushunish;
- uning emotsional holatini kuzatish;
- ijobiy psixologik muhit yaratish;
- hissiyotlarni boshqarishga o'rgatish;
- salbiy holatlarda yordam ko'rsatish.

Bola o'z hissiyotlarini to'g'ri ifoda etishni o'rgansa, uning shaxs sifatida kamol topishi samarali kechadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, bolalardagi hissiyotlar ularning shaxs sifatida shakllanishida, psixik rivojlanishida hamda ijtimoiylashuv jarayonida muhim o‘rin tutadi. Bola hayotining dastlabki bosqichlaridan boshlab hissiy kechinmalar uning atrof-muhitni anglashida, voqea-hodisalarga munosabat bildirishida va xulq-atvorining shakllanishida asosiy omil bo‘lib xizmat qiladi. Bolalardagi hissiyotlarning bevositaligi, tez o‘zgaruvchanligi, kuchli ta’sirchanligi va tashqi omillarga yuqori sezgirligi ularning o‘ziga xos psixologik xususiyatlarini belgilaydi.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bolalarning hissiy rivojlanishi avvalo oilaviy muhit, tarbiya, pedagogik yondashuv va ijtimoiy munosabatlar ta’sirida shakllanadi. Mehr-muhabbatga asoslangan sog‘lom muhit bolada ijobiy emotsional holatlarni rivojlantirsa, salbiy muhit esa turli psixologik muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Shu bois ota-onalar va pedagoglar bolalarning hissiy holatiga alohida e’tibor qaratishlari zarur.

Bolalarda ijobiy hissiyotlarni shakllantirish, ularni o‘z his-tuyg‘ularini boshqarishga o‘rgatish hamda salbiy emotsional holatlarning oldini olish barkamol avlod tarbiyasining muhim shartlaridan biridir. Ayniqsa, rag‘batlantirish, samimiy muloqot, o‘yin faoliyati va ijodiy mashg‘ulotlar bolalarning emotsional barqarorligini ta’minlashda samarali vosita hisoblanadi.

Shuningdek, hissiyotlarning bola bilish jarayonlariga ta’siri juda katta bo‘lib, ijobiy emotsional holat bilimlarni samarali o‘zlashtirishga, mustaqil fikrlashga va ijodkorlikka yordam beradi. Salbiy hissiyotlar esa bolaning o‘quv faoliyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Demak, bolalardagi hissiyotlar xususiyatlarini chuqur o‘rganish, ularning rivojlanish omillarini aniqlash va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish pedagogika hamda psixologiya fanlarining dolzarb vazifalaridan biridir. Bolalarning hissiy rivojlanishiga to‘g‘ri yondashuv kelajakda ma’naviy yetuk, ijtimoiy faol va ruhiy barkamol shaxsni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. “JONLI VA JONSIZ TABIAT”. Modern Education and Development, vol. 23, no. 3, Apr. 2025, pp. 351-6, <https://scientific-jl.com/mod/article/view/7685>.
2. O‘ZBEKISTON QO‘RIQXONALARI. HISOR QO‘RIQXONASI. (2025). Modern Education and Development, 23(2), 409-416. <https://scientific-jl.com/mod/article/view/7260>
3. QIZIL KITOBGA KIRITILGAN HAYVONLAR HAQIDA . (2025). Modern Education and Development, 23(5), 109-112. <https://scientific-jl.com/mod/article/view/8310>
4. O‘ZBEKISTONNING FOYDALI QAZILMALARI. (2025). Modern Education and Development, 22(5), 76-80. <https://scientific-jl.com/mod/article/view/6514>
5. O‘ZBEKISTONNING FOYDALI QAZILMALARI. (2025). Modern Education and Development, 22(5), 76-80. <https://scientific-jl.com/mod/article/view/6514>
6. Nuraliyev, S. (2024). ANAGALLIS ARVENSIS LINN. (SCARLET PIMPERNEL)NING DORIVORLIK XUSUSIYATLARI HAMDA TUZILISHI. Talqin Valar tadqiqot , 2 (7(44)). <https://talqinvatadqiqotlar.uz/index.php/tvt/article/view/2121> dan olingan.